

O VIZIUNE INTEGRATOARE ÎN INTERPRETAREA LITERARĂ A RĂULUI

Dr. hab. **Andrei ȚURCANU**

E-mail: andrei.a.turcanu@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9450-8240>

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

La prestigioasa Editură a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași a apărut monografia lui Constantin Ivanov *Răul. Interpretări literare*. Cartea are la bază o teză de doctorat susținută în anul 2021, la care au fost adăugate câteva paragrafe noi. În calitatea mea de îndrumător, scriam în avizul la teza dată: „Modul de abordare a răului de către Constantin Ivanov este exemplul fericit al unei cercetări tematice care transcende stadiul sursologic și investigația pur literară într-o hermeneutică superioară integratoare. Astfel, dincolo de materia opacă a textului folcloric sau literar se descoperă, insolit, abisul psihologic, paradigma antropologică, valențele sacralului ori, cu expresia lui Gilbert Durand, „semantismul arhetipal”. Este în acest demers, cu generoase potențialități, o pledoarie pentru o critică a profunzimilor, care refuză lejeritatea impresionismului de circumstanță, dar și rigiditatea discursului abstract-raționalist”.

Aici voi începe cu niște precizări, care sper să aducă lumină asupra unor aspecte esențiale ale conceperii și elaborării monografiei și să împrăștie unele posibile întrebări, nedumeriri apărute înaintea, în timpul lecturii sau după o lecturare în întregime a textului. O primă întrebare ar fi: *de ce expresia răului în literatura română?* Obișnuiți cu o imagine edulcorată a *românului-poet* și, în particular, cu cea a *moldoveanului (românului) basarabean bun și cuminte*, răul (sau demonicul) a cam rămas în afara conștiinței publice basarabene, reținut undeva în sfera îngust-speculativă a interpretărilor teologice. Și imaginarul literar se află – la o privire fugară de ansamblu – în același orizont al bunătății cu „poverile” ei ambigue, al poeticii calofile și al pitorescului. Situat însă în lumina multiplelor seisme, fracturări și echivocuri ale postmodernității, dar și a luxurii de liberate la care, în sfârșit, scriitorul și cercetătorul basarabean au acces, *răul* ca problemă moral-ontologică într-o societate vulnerabilă, supusă tuturor atacurilor și pseudomorfozelor, devine în planul cogniției generale, inclusiv al reprezentării și cunoașterii artistice, de o importanță fundamentală. Astfel, cartea lui Constantin Ivanov, de o actualitate stringentă, reprezintă, în acest sens, pen-

Constantin IVANOV. *Răul. Interpretări literare*.
Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
2021. – 272 p.

tru spațiul nostru, o deschidere pentru alte, necesare, cercetări aplicate. Dovadă e resurecția în literatura română, inclusiv în literatura basarabeană de după 1990, a unor teme, subiecte, topoi literari, simboluri, mituri și miteme ale răului.

În acest sens, lucrarea nu este nici pe departe (și nici nu a intenționat să fie) un studiu exhaustiv al problematicei răului. Ca orice cercetare de pionierat în spațiul basarabean, ea vine să punteze un cadru general, metodologic și hermeneutic, și să traseze direcțiile care i se par autorului definitorii pentru înțelegerea conceptuală a răului și pentru elucidarea manifestărilor sale literare mai importante.

În efortul de limpezire a datelor cardinale ale problemei și de fixare a punctului său personal de vedere, autorul a avut de înfruntat o multitudine de opinii, idei, concepte cu rădăcini în mitologie, în gândirea filosofică antică, medievală și modernă, în textele biblice, în teologia Sfinților Părinți ai „Filocaliei”, în studii de mentalitate și cercetări ale imaginarului literar. Constantin Ivanov a refuzat de la bun început calea bătătorită a ciupirii unor informații din câteva studii consacrate, căutând să se informeze direct la surse. În acest scop dânsul a consultat în mai

multe rânduri bibliotecile din principalele instituții academice din România, dar, mai ales, a adunat la temă o întreagă bibliotecă personală, care se regăsește și în bibliografia monografiei. Mergând pe urmele unor conceptualizări filosofice, teologice, etice, sociale și de altă natură a răului, conștient că problematica acestui concept polisemantic este una care nu poate fi cuprinsă doar de o grilă hermeneutică, cercetătorul stăruie asupra unei abordări interdisciplinare, expresia sa literară regăsindu-se plenar la întâlnirea studiului arhetipologic cu cel antropologic al mentalităților și imaginarului, cu hermeneutica ezoterică, cu sociologia culturală și, în mod deosebit, cu psihanaliza abisală a lui Carl Gustav Jung. Pentru a-și justifica viziunea metodologică, el a socotit de cuviință să se detașeze în mod expres de tratările unilaterale, în special de panstructuralismul de circumstanță și de comparatismul literar, considerate abordări restrictive și insuficiente.

Că autorul are dreptate în opțiunile și distanțările sale metodologice ne-o demonstrează într-un mod concludent capitolul intitulat „Expresia răului în opera lui Ion Creangă”. Adăugând demersului său și instrumentele oferite de lingvistica mitologică, el identifică numele și supranumele răului în opera crengiană și oferă o perspectivă inedită asupra sensurilor spațiilor damnate ca sălaşuri ale demonilor. Astfel, se demonstrează că interacțiunea dintre om ca *axis mundi*, ca putere întemeietoare sacralizatoare și forțele primordiale ale răului are o multitudine de conexiuni cu mentalitatea arhetipală a folclorului, cu miturile străvechi, cu felul de a înțelege și a interpreta lumea de către omul arhaic.

Expresia ludică a răului, prefigurată în poveștile lui Ion Creangă, este regăsită la autori precum Costache Negruzzi, Petre Ispirescu, Ion Luca Caragiale, Ion Agârbiceanu, Gala Galaction, George Topârceanu și analizată detaliat în ultimul capitol al lucrării. Ludicul în aprecierea demonicului apare ca o forță vitală de eliberare și salvare a omului de sub teroarea malefică a acestuia. Răul, diminuat, luat în răs, e plasat astfel în derizoriu.

Al doilea tip de reprezentare a răului este perceput în sens transcendent sau misterios, precum se poate observa în nuvela lui Mihai Eminescu *Sărmanul Dionis* sau în unele romane fantastice ale lui Mircea Eliade. La acest capitol excelează autorul *Istoriei credințelor și ideilor religioase*, care acordă misterului și magicului forța unui dinamism narativ autonom, tehnică preluată, de altfel, de la scriitorul român de mai mulți scriitori japonezi contemporani.

Ultimul tip de reprezentare a răului în literatură, numit de Constantin Ivanov *răul ideologic*, este cel provocat de legile (ar fi poate mai corect de spus, fărădelegile) unor societăți totalitare, de constrângerile de libertate impuse de acestea personajelor. E vorba de un demonism social regăsit în romanele basarabenilor *Trei ceasuri în iad* de Antonie Plămădeală, *Povestea cu cocoșul roșu* de Vasile Vasilache, *Pactul cu diavolul* de Aureliu Busuioc, *Diavolul este politic corect* și *Un demon mut* de Savatie Baștovoii etc. Sunt analizele cu cele mai promițătoare perspective de cercetare. Investigarea imaginarului totalitarismului, ca rău ideologic absolut, rămâne încă în spațiul nostru un deziderat de primă importanță. Cartea de față constituie o primă breșă într-un domeniu de cercetare cu nevoia stringentă a unor sondări profunde și sistematizări largi. S-ar cere, pe viitor, în continuarea acestui studiu, o extindere a ariei de autori și opere prin trecerea analizei la genul dramatic (aș aminti aici *Cervus divinus* de Ion Druță) și la poezie.

Oricum tema monografiei nu e nici pe departe epuizată. Șansa e că ea și-a găsit în persoana dlui Constantin Ivanov un cercetător „de-al casei”, un împătimit (am zis și mai sus) al hermeneuticii biblice, un cititor de texte cu un instrumentar metodologic bazat pe vaste lecturi, curios, aplecat spre speculațiile conceptuale cu interogări inedite și răspunsuri originale. Aș veni aici cu o mărturisire. După finalizarea actualei monografii în varianta de teză de doctorat, dumnealui mi-a mărturisit cu candoare: „Acum, dacă ar fi s-o scriu din nou, aș scrie altfel”. Cineva ar putea vedea în cuvintele sale o umbră de deziluzie. Nu este! În această confesiune vorbește nostalgia veșniciei depășiri de sine proprie spiritelor neîmpăcate, căutând în permanență, cu înfrigurare și tenacitate, absolutul perfecțiunii. Cu textul final în față, dar și cu imaginea zilelor, săptămânilor, anilor petrecuți împreună în discuții lungi, clarificări de idei, căutări ale unor opțiuni optime de structurare generală și eforturi de limpezire stilistică, mă întreb azi: „Cartea aceasta ar fi putut scrisă altfel?” Desigur. Ar fi fost posibilă o altă abordare? Firește. Dar aceasta ar fi fost monografia altui autor sau ar fi fost textul unui alt Constantin Ivanov, cel care patru ani de zile a căutat o cale a sa proprie spre înțelegerea răului ca un *concept* pluridisciplinar integrator ce însumează în sine și ca *expresie literară* un conținut polisemantic și cel care, în final, a ajuns la concluzia, ca și personajul druțian din *Sania*, că ar scrie (și poate chiar va scrie, fiindcă are pentru asta toate datele) altfel, cu alte instrumente, lărgind aria de investigație peste alte teritorii literare.